

TEVFİK FİKRET'TE DİL VE ÜSLÛB

M. NECMETTİN HACİEMİNOĞLU

Tevfik Fikret'in dil ve üslûbunu incelerken, önce, onun hem edebî şahsiyetinin, hem de üslûbunun teşekkülünde mühim rolü ve te'siri olduğu düşünülen unsurların belirtilmesinde fayda vardır :

1. Yetiştigi edebî ve sosyal çevre :

Bilindiği gibi, Tevfik Fikret edebiyatımızda Tanzimat ile başlayan şekil ve muhtevada yenileşme hareketinin daha gelişmiş ikinci safhasını teşkil eden *Servet-i Fünûn* çağrının kurucularındandır. Temelinde kendisinin büyük payı olan bu edebî mektebin başlıca husûsiyetleri ise :

a. Umumiyetle memlekette hâkim olan istibdat idaresi yüzünden, batıdaki ferdi romantizmin te'siri altında kaldığı için, ferdiyetçi tarafı daha ağır basan bir edebiyat olması, ¹

b. San'at ve estetik anlayışı bakımından batının *Parnas* ve *Symbolizm* akımlarının te'siri altında kalması,

c. Şekle, dış görünüş güzelliğine fazla önem vermesi,

d. Vezin, kafiye ve nazım şekilleri alanında Divan Edebiyatı geleneğini nisbeten aşır, sert kaidelerin hududunu genişletmesi, ²

e. Dış dünyaya, tabiat unsurlarına daha çok yer vermesi, ³

f. Dil bakımından klâsik Osmanlıca'ya bağlı kalarak, edebiyatın, umumî hayatın dilinden ayrı, hususî bir dili olması gerektiğine inanması idi. ⁴

İşte, Fikret'in üslûbunun teşekkülünde, bağlı bulunduğu edebî mektebe ait bu görüş ve anlayışların derece derece te'siri olmuştur.

¹ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret ve Şiiri*, İstanbul 1946.

² Prof. Kenan Akyüz, *Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1958, s. 208 (ikinci baskı).

Prof. Kenan Akyüz, *Tevfik Fikret*, Ankara, 1947, s. 239, 240.

³ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser.

⁴ Prof. Kenan Akyüz, aynı eserler.

2. Karakter ve mizacı :

Tevfik Fikret yaratılış itibariyle fazla hassas ve alıngandır. Hâdiseler karşısında hemen teessüre ve ümitsizliğe kapılır. Şahıslara çabucak kırılır. Bunların yanında bâzan iyimser, bâzan kötümser olan; kâh ferdi ıstırabını, kâh içtimâi dertleri ön plânda tutan; bir ara imanlı ve dindar, sonra inkârcı ve dinsiz olabilen istikrarsız bir mizaca sahiptir.

Ayrıca, son derece titizdir. Her konuda zevk-i selim sâhibidir⁵. Bu titiz mizacın yanında, onun iyi bir ressam, iyi bir hattat olduğunu, *Âşiyân*'ının hem iç, hem de dış mimarisini bizzat hazırladığını da hatırlamak lâzımdır.

Yaratılışından gelen bu karakter husûsiyetlerine, bir de, şekle çok önem veren *Parnas* mektebinin te'siri eklenince, Fikret lüzûmünden fazla şekilci⁶ bir san'atkâr olmuştur. *Prof. Dr. Mehmet Kaplan*, onun bu aşırı şekilciliğini şöyle belirtmektedir :

«Şekil cehtinin Fikret'in şiirlerine çok müessir olduğu muhakkaktır. Bunu üslûb kısmında tetkik edeceğiz. *Kretschmer*'e istinaden yukarda söylediğimiz üzere şekil cehti, mizacının bir tezâhürü olmakla beraber, aynı cehit Fikret'in mizacına, dünya görüşüne de müessir olmuştur. Fikret, *şekile ve görünüşe* çok ehemmiyet verir. Şekil ve görünüş onun üzerinde hayrete şayan te'sirler uyandırır.»

«Evinde ve hayatında her şeyi yerli yerine koymadan rahat edemeyen bu adam, başkalarında da şekil ve görünüş bozukluğu görünce, derhal sinirlenir ve hükmünü verirdi.»

«Fikret'in hassasiyetinin şekil ve haricî görünüşle münasebeti hakkında şiirlerinden pek çok malzeme çıkarılabilir. İçinden pekâlâ mes'ud olması muhtemel olan *çirkin*, haricî manzarası dolayısıyla, Fikret'e, dünyanın en bedbaht insanı gibi görünür. Midhat Efendi için yazdığı *Timsâl-i cehalet* şiirinde de Fikret hep haricî görünüş üzerinde durur ve ondan nefret eder.»⁶

İşte bu mizaç ve karakter de, Fikret'in üslûbunun bir başka mühim tarafını örmüştür. Onun, üslûba hususî bir değer vermesini, bu uğurda emek ve ceht sarfetmesini sağlamıştır. Esâsen «*Üslûb-ı beyan aynıyle insan*» hükmünün doğruluğu, Fikret'in şahsiyetiyle üslûbu arasındaki uygunlukla isbat edilebilir.

⁵ Prof. Kenan Akyüz, aynı eserler

⁶ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, s. 50-51.

3. Kültürü :

Tevfik Fikret Galatasaray Lisesi mezunudur. Fransızca bilmekte ve Fransız Edebiyatını tanımaktadır. Recaiâde Ekrem ve Muallim Nâci gibi üstadlardan da Türk edebiyatını öğrenmiştir. Klâsik Osmanlıcaya ve Türkçeye hakkıyla vâkıftır.

Onun kelime kadrosunun teşekkülünde de şüphesiz bu kültür örgüsünün büyük rolü olmuştur.

Tevfik Fikret, nazımda orijinal bir üslûb yaratan ve bunu hem çağdaşlarına, hem de kendinden birkaç nesil sonrakilere kabul ettiren bir şairdir. *Halid Ziya, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahit* v v *Ali Cânib* gibi, şairin muhit arkadaşları ile *Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Kenan Akyüz* gibi zamanımızın edebiyat tetkikçileri de bu kanâatta birleşirler⁷. Gene Fikret üzerinde çalışmış olan tetkikçilerin çoğu, *Rübâb-ı Şikeste* şâirinin, kendine has bu hususî üslûba şuurlu ve titiz bir dikkat sarfederek ulaştığını kabul ederler. Gerçi, böyle emek verilerek, alın teri dökülerek, bir çeşit plâstik san'at gibi vücûda getirilen ifâde tarzına kuru bir teknikten başka bir şey denemeyeceğini, asıl üslûbun ilham halinde vücüt bulması gerektiğini ileri sürenler de vardır. Daha çok batılı edebiyat tetkikçilerine ait olan bu görüş kabul edildiği takdirde, Fikret'in, ilham halinde kendiliğinden doğan bir üslûbu yoktur; sadece, titiz mizacı sayesinde cehitle ulaştığı kuvvetli bir tekniği vardır. Ancak, *Prof. Dr. Mehmet Kaplan* bu düşünceye katılmaz ve :

«Bizce bu tefrik doğru değildir. San'at eserinde şuurla cehitin karışmadığı hiçbir zerre yoktur, denilebilir; ve zâten şuurla cehit psikolojimizin dışında kuvvetler değildirler ki, onların iştirâk ettiği eserler şahsiyetimizin damgasını taşımasınlar. En büyük eserler en büyük çalışmaların mahsulüdür. *Michel Ange, Goethe, Poe, Baudelaire, Valéry* eserlerini uzun çalışmalarla vücûda getirmişlerdir.»

«Fikret, edebiyat tarihimizde şiirin çalışma mahsulü olduğunu açıkça söyleyen ve isbat eden ilk şahsiyet» tir, der⁸. Sonra şunları da ilâve eder :

«Fikret'in üslûb cehdini ruhî kudretsizliğine veya ilham yokluğuna hamletmek hatâ olur. Üslûb cehdi onda tabîî bir karakter olarak görülmektedir. O bütün hayatına, bütün hareketlerine, yaşadığı her dekora bir şekil, bir üslûb vermek ihtiyacını duyan insanlardandır.»

⁷ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, Prof. Kenan Akyüz, aynı eserler.

⁸ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, s. 146.

«1908 Meşrûtiyet'inin ilk günlerinde arkadaşları kendilerini unutacak bir raddeye geldikleri sırada, onun, bir kaligrafi hocası gibi, Tanin'de çıkacak makalelerin imlâlarını düzeltmesi dikkate değer bir jesttir.»

«Rubab'ın üç tab'ı karşılaştırılınca görülür ki, Fikret bu basımlarda kelimelerden ziyade imlâ işaretlerini değiştirmiştir. Bu bize, onun san'atında en küçük şeyi dahi ihmal etmediğini isbat eder. Fikret haricî şeklin güzelliğe iştirâk ettiğini biliyordu.»⁹

Bir üslûpçu olduğundan şüphe etmediğimiz Fikret'in bu şahsî üslûbunun unsurlarını ve hususiyetlerini görelim :

1. Tevfik Fikret, her şeyden önce, edebiyatımıza yeni bir nazım tekniği getirmiştir. Bu, çağdaşlarının pek hayran olduğu *manzum nesir* tekniğidir.

Bilindiği gibi, Divan Edebiyatı'nın nazım birimi olan *beyit* Tanzimatçılar tarafından nisbeten değiştirilmiştir. Birim, daha çok *mısrâ* olmuştu. Ancak, cümleler mısraların sonunda bitmek zorunda idi. İşte Fikret husûsiyle bu geleneği değiştirmiştir. Onun şiitlerinde, hem de büyük bir çoğunlukla, cümleler nesir cümlesi hâlinde dört-beş, hattâ sekiz-on mısra' boyunca devam eder ve umumiyetle de mısra'ın sonunda değil, ortasında biter. Sonra aynı tip yeni bir cümle başlar.

O zamana kadar edebiyatımızda rastlanılmadığı kabul edilen * ve *anjambıman* adı verilen bu teknik, Fikret üslûbunun en bâriz vasfı ve hususiyetidir. Meselâ :

«Kardeşliği bir sahne-i hûn-rız ile telvîh
Etmekte ve enzâre o timsâl-i mehîbin
Bir hande-i la'net gibi mûhiş gazab-âğın
Binlerce tecellîsini sermektedir. İnsan
Ma'sûm u melûm, âsim ü nâdim sefile
Ulvî vatanımdan bu cedel-gâh-ı vatanımdan,
Bir kahr-ı müebbedle ve bir nefy-i ebedle
Tađrîb edilirken, ona bir sayha-i gaybî
«Yüksel!» demiş, ondan gelecek nesl-i garîbî
Hem zillate hem gayrete mahkûm eden, alçak

⁹ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, s. 147-148.

* Bugüne kadar, umumî kanâata göre, Divan Edebiyatında cümlelerin beyit sonunda bittiği kabul edilegelmiştir. Böylece de Tevfik Fikret'in ilk olarak bu geleneği yıktığı söylenir. Bu hüküm bir bakıma doğrudur. Çünkü Tevfik Fikret'in eserlerinde bu hususiyet bârizdir. Ancak, Divan Edebiyatında da, bilhassa mesnevîlerde, cümlelerin beyit sonunda bitmeyip, diğer beyitlere atladığı çok görülmektedir.

Bir hilkati yükselmeğe tahrîs ile yormak,
Yormak ve yaşatmak dileyen Hâkim-i kakhâr
İsyanına bir kanlı cezâ eylemiş ihzâr..»

(Hilâl-i Ahmer'den)

«Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...
Her şey senin değil mi ki zâten?.. Sen ey şebâb,
Ey çehre-i behîc-i ümîd, işte ma'kesin
Karşında : Bir semâ-yi seher, sâf ü bî-sehâb,
Âguş-i lerze-dârı açık, bekliyor... Şitâb!»
(Ferdâ'dan)

örneklerinde görüldüğü gibi.

Bu tekniğin zarureti ile, Fikret mısra'larını düzgün nesir cümleleri halinde örmüş ve noktalama işaretlerine çok önem vermiştir. Bir de, gene bu zarûretle, sık sık mûtarıza cümlelerine baş vurmuştur. Fikret'le başlayan bu manzum nesir tekniği *Servet-i Fünûndan* sonra da birçok şairler tarafından benimsenmiş fakat sâdece Mehmet Âkif tarafından üstün bir başarı ile - Hattâ Fikret'ten de üstün - kullanılmıştır.

2. Fikretin üslûbunun mühim hususiyetlerinden biri de çok sıfatlı ve imajlı olmasıdır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan onun için «sıfat şairi» tâbirini kullanmıştır¹⁰. Biz bu hükme, Fikret'in aynı ölçüde zarfları da çok kullandığını belirterek, iştirâk ediyoruz. Gerçekten, şekilci mizacının ve ressamlığının te'siriyle Fikret, şiirlerinde sıfatlara ve zarflara lüzumundan fazla yer vermiştir. Bir eşya için arka arkaya üç-dört sıfatı birden sıralamak onun mühim hususiyetidir. Umumiyetle Osmanlıca olan bu sıfatlar, çok defa ya müteradif, yahut da ufak nüanslı kelimelerdir. Şair bunları zayıftan kuvvetiyle doğru dizmektedir. Ayrıca bu sıfatlar yalnız eşya ve müşahhas isimlerle değil, *Servet-i Fünûn*'un umumî temayülüne uygun olarak, mücerred mefhumlar için de kullanılmıştır. Meselâ :

«Ey pembe Halûk'un al sözleri...»
(Halûk'un Defteri'nden)

«Bir siyeh-neş'e mest-i lâya'kil...»
(Sarhoş'tan)

«Bu sıcak levn-i muhteşem zâhir...»
(Büyük İkramiye'den)

¹⁰ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, s. 181.

«Onun da hüznü samimi, derin, *hafif, ince*»
(Sükûn İçinde'den)

örneklerinde olduğu gibi.

Fikret bâzan, aslında sıfat durumunda olan kelimeler önünde de zarf olarak kullanılan sıfatlara yer vermiştir :

«Ölmüş gibi *dalgın uyuyan* tüde-i zinde...»
(Sis'ten)

gibi, Şâirin, Rubâb-ı Şikeste'de müşahhas isimlerle kullandığı sıfatlar hakkında bir fikir verebilmek için şöyle bir liste sunuyoruz :

Dokunma duygusu ile ilgili sıfatlar :	Sıcak, soğuk, yumuşak	(45 defa)
Görme duygusu ile ilgili sıfatlar :	Siyah	(45 defa)
	güzel	(34 defa)
	küçük	(30 defa)
	büyük	(28 defa)
	beyaz	(26 defa)
	yeşil	(20 defa)
	soluk	(18 defa)
	uryân	(12 defa)
	solgun	(10 defa)
	eski	(9 defa)
	yeni	(8 defa)

Bunlar aslında sıfat olan sözlerin kullanımına ait listedir. Fikret'in şiirlerinde asıl büyük yer tutan sıfatlar ise Arapça «*müfa'il, müfa'al, mütafa'al, fâ'il, müf'il*» vezinlerindeki kelimeler ile - ki bunların sayıları üç yüze yakındır - farsça birleşik sıfatlardır. Fakat Fikret'in kullandığı tavsifler bunlara da münhasır değildir. O türkçe bütün fiillerin partisip şekillerini (gülen, koşan, ağlayan gibi) eşya için sıfat olarak kullandığı gibi, mısra'ları, cümleleri ve ibâreleri de, isimleri tavsif yerinde kullanmıştır. Onun kalemi sıfatsız isim yazmamıştır.

«Ey gözlerinde mâi güneşler gurûb eden,
Altın başında fırtınalardan, didişmeden
Bir tâc-ı nûr olan o güzel saç didik didik,
Nâzan vücûdu bir kucak ot, bir yığın kemik,
Mahzûn bir ihtifâl ile mâzî-i şâdının
Gerdüne-i şukûhunu teşyi' eden kadın.»

(Rübâb'ın Cevâbı'ndan)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi şâir altı mısra'ı *kadın* kelimesinin tavsifi için yazmıştır. Bu çeşit örneklerin sayısı çoğaltılabilir.

Fikret zarfları da aynı merakla çok kullanmaktadır.

«Makhûr-ı nedâmet nazarım yerlere ma'tûf,
Pîrâmen-i azmimde hayâlât-ı siyeh-per,
Ma'nâlı tebessümlere ma'rûz u mükedder,
Ma'nâlı suâlât ile her hatvede mevkûf,
Âvâre dolaşmaktayım eb'âd-ı hayatı.»

(Nâdim-i Hayât'dan)

Bu örnekte de şâir ilk dört mısra'ı *dolaşmaktayım* fiilinin zarfı olarak kullanmıştır. Fikret şiirlerinde uzun tasvirlerle de yer vermiştir.

Fikret'in şiirlerindeki bu tasvirleri Kenan Akyüz iki kısma ayırmaktadır: 1. Peyzajlar, 2. Portreler.¹¹ Gerçekten de şâir en çok tabiat manzaralarını, eşyayı ve şahısları tam realist bir anlayışla tasvir etmiştir. Mevsimler ve çeşitli şahıslar hakkında yazdığı manzumeler bu nevidendir.

Fikret şiirlerinde imajlara da büyük yer verir. Gerçi Türk Edebiyatı'nın geleneğinde hayal unsurunun geniş bir yeri vardır. Fakat Fikret'te imaj sistemi ayrı bir önem kazanır. Şâir bir tabiat manzarası karşısında ise, onu türlü imajlarla süslediği edebî san'atlarla; bir hâlet-i rûhiyeyi anlatmak istediği zaman da, maddî bir sembol bularak, konuyu tasvir etmektedir. Meselâ :

«*Gayyâ-yı vüçûd, Âveng-i şuhûr, Hânde-i bûm, Süha ile Pervin, Öksüzlüğüm, Bir ân-ı huzur, Kahkaha-i ye's, Fener*» şiirlerinde görüldüğü gibi.

4. Fikret'in üslûbunda görülen mühim bir hususiyet de şiirlerinde tekerrür ve sıralamaların büyük yer tutmasıdır. Şimdiye kadar şâir üzerinde araştırma yapanlar, nedense, üslûbunun bu hususiyetinden bahsetmemişlerdir. Halbuki Fikret'te gerek kelime, terkip, ibâre, mısra' ve cümle takrarları, gerekse fikir, duygu ve hayal unsurlarının tekrarı dikkati çekecek kadar çoktur. Çünkü şâir böylece hem fikre kuvvet ve ifadeye zenginlik vermekte, hem de âhenk ve ritim sağlamış olmaktadır. Bu da onun titiz, heyecanlı, dikkatli hattâ sinirli mizacının bir icâbidir. Ayrıca, bunda bazan vezin ve kafiye zaruretinin de rolü olduğu söylenebilir. Örnekler :

«Toprak ona her şey, ona mesken, ona ekmek»
(Hilâl-i Ahmer'den)

¹¹ Prof. Kenan Akyüz. Tevfik Fikret, Ankara, 1947, s. 224-228.

«Bir tozlu kesafetten ibâret bütün elvâh
Bir tozlu ve heybetli kesâfet ki nazarlar»

«Lâkin sana lâyük bu derin sût-re-i muzlim
Lâyık bu tesettür sana ey sahn-ı mezâlim
Ey sahn-ı mezâlim... Evet ey sahne-i garrâ
Ey sahne-i zî-şâ'a-i hâile-pîrâ»

(Sis'ten)

«Kan serpiliyor, kan yağıyor, kan coşuyor, kan»
(Hilâl-i Ahmer'den)

»Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın
Elbet değil melekliğin ümidi zulm ü şer
Elbet sefîl olursa kadın, alçalır beşer...»
(Hemsîrem İçin'den)

«Attın, fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadiu.»
(Bir Lahza-i Taahhur'dan)

«O hep o, hep o, mülevves, o müfteris kütle»
(Para ve Hayat'tan)

«Sen bak: Nasıl dönüp düşünür nağmeler yere;
Sen bak: Nasıl benizler uçuk nazralar melûl;
Sen bak: Sitareler nasıl âmâde-i ufûl;
Sen bak: Şu buzlu dalgaların gavr-ı şûmuna;
Sen bak: Şu kütlenin tabakaat-ı zalûmuna;
Sen bak: Ne bünyeler boğuyor gül-i inhitât.»
(Rübâb'ın Cevâbı'ndan)

Ayrıca edebiyatımızda «tekrir» adı verilen ve aynı kelimenin muayyen yerde tekrarlanması demek olan san'ağa da Fikret'te çok rastlanmaktadır. Bunlar umumiyetle «ey, hâlâ, şimdi, niçin...» gibi nida ve edatlarla başlayan mısra' ve ibarelerdir. «Sis, Tarih-i Kadim, Doksan Beşe Doğru» şiirlerinde görüldüğü gibi.

Sıralamalar ise, daha da çok dikkati çekicidir. Diğer *Servet-i Fünûn*'cularda görmediğimiz bu hususiyet, biraz daha mübalâğah şekilde Ahmed Rasim'de vardır¹². Fîret'te nisbeten makul olmakla beraber, gene de üslûbunda bir sivrilik teşkil edecek kadar barizdir. Şâir çok defa yakın veya zıt mânâlı kelimeleri çağrışım yolu ile hatırlamakta ve bunların hepsini saymadan geçmemektedir.

¹² Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmed Rasim'de Dil ve Üslûb, Ahmed Rasimi anma kitabı (basılmaktadır).

«Bütün bu nazlı beylerin ne varsa ortalıkta say
Hesab, neseb, şeref, şataf, oyun, düğün, konak, saray
 (Hân-ı Yağma'dan)

«Yükseldi gavr-ı cevve bacak, kelle, kan, kemik»
 (Bir Lahza-i Taahhur'dan)

« Dinle her nerde isen, her ne isen
Toz, bulut, ruh, melek, taş, ya diken
 (Hemşirem içinden)

« Nefret sana elvâh-ı fecî'inden, o kandan
Kandan, yaradan, giryeden, evcâ' ü figandan.
 (Hilâl-i Ahmer'den)

« *Mızırak, yay, kılıç, topuz, balta*
Mancınık, top, tüfek, sapan . . . »

« Bak bugün *hud'a, şeytanet, iğva* »
 (Târîh-i Kadîm'den)

« *Kes, kopar, kır, sürükle, ez, yak, yık*
Ne aman bil, ne âh işit, ne yazık »
 (Târîh-i Kadîm'den)

« Saklar *mütelâşi, mütereddid, mütemerrid*
Hâlâ o vesâvis, o desâis, o mefâsid
Hâlâ o cehalet o tecâhül ve o techîl
Hâlâ tarafiyet, hasabiyet, nesebiyyet »
 (Doksan Beşe Doğru'dan)

« *Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır*
Durmak zamanı geçti çalışmak zamânıdır »
 (Ferdâ'dan)

« *Hassâs ü şûh akasyaların gölgesinde gâh*
Bağran, gülen, koşan, tepinen, ba'zı pür-vekar »
 (Sultaniye'den)

« *Koğan, kaçan, boğuşan, öldüren, ölen, ezilen »*
 (Hasan'ın Gazâsı'ndan)

5. Fikret şiirlerinde âhenge ve müzikaliteye de önem vermiştir. Mûsikî unsusu *Servet-i Fünûn*'da umumiyetle vardır. Fikret bunu ba'zan uygun kelimeler seçerek, bazan tekrarlamalara baş vurarak, bazan da vezni kırmak suretiyle te'min etmiştir: Bilhassa edebiyatımızda öteden beri mevcut olduğu halde, pek rağbet edilmeyen *müstezat* tarzını

bu gaye ile Fikret âdetâ yeniden canlandırmıştır. İlk olarak «*Ey Kız*» adlı şiirinde denediği bu tarza, şâir ondan sonra da sık sık baş vurur. Böylece nazmı monotonluktan kurtardığı gibi, birden bire küçülen mısra' ile mânâyı da kuvvetlendirir. Heyecan cümlelerinde bu daha bariz olarak hissedilir.

«Bir ihtirâmdır bu semâvî cemâline
Pîrâmeninde zelzeleler pür-sükûn olur,
Çarparsa âsumân nazar-ı infialine
Ser-nigûn olur.»

(*Ey Kız'dan*)

«Sâf ü râkid... Hani akşamki tagayyür, heyecân ?
Bir çocuk rûhu kadar pür-nisyân
Bir çocuk rûhu kadar şimdi münevver, lekesiz
Uyuyor mâi deniz.
Ben bütün bir gecelik cûşîş-i ahzânımla,
O hâyâlât-ı perişânımla
Müteşekki, lâim.

Karşıdan saffet-i mahmûrunu seyr etmedeyim.»

(*Mâi Deniz'den*)

Fikret âhenk ve ritim sağlamak için vezin cüzü'leri arasında da tercihleri yapmıştır. Meselâ aynı cüz'ün tekrarı ile «*mefâilün* × 4; *fâilâtün* × 3 + *fâilün*» gibi kolayca elde edilen vezinlere rağbet göstermeyip, değişik cüz'lerden müteşekkil vezinleri tercih etmiştir. «*Mefâilün, feilâtün, mefâilün, feilün; mefûlû, fâilâtü, mefâilü, fâilün*» gibi. Diğer taraftan Fikret işlediği konunun mahiyeti ile vezin arasında da bir uygunluk düşünmüştür. Bilhassa, kelimeleri seçerken, hecelerindeki seslere dikkat etmiştir. Fikretin nazmında bu özellikten bahseden bir çok kitaplar «yağmur» ile «La dans serpantin» i örnek gösterirler.¹³ Biz «*Bahâr-ı terâne-dâr, Ey Yâr-i Nağme-kâr, Sabah Ezanında, Nef'i*» şiirlerini de bunlar arasında sayıyoruz.

Fikret'in şiiri armoni bakımından da zengindir. Müzikaliteye ritim ve âhenge değer veren şâir, elbette, armoniyi de ihmal etmeyecektir. Sana'tkâr bunu gerek klâsik Osmanlıca'da, gerekse Türkçe'deki ses imkânlarından ustaca faydalanarak sağlamıştır.

Bilindiği gibi, şiirde armoni bir veya birkaç mısra'daki seslerin, aralarında uyuşması demektir. Bu, ünsüzler arasında olursa «alliterasyon»; ünlüler arasında olunca da «asonans» adını alır. Ayrıca bu

¹³ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, s. 158-159.

seslerin mısra'da anlatılmak istenen hayal veya düşünce ile de bir uygunluğu sezilir. İşte *Rubâb-ı Şikeste* şâiri eserlerinde bu ses imân-larından da faydalanmıştır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın tesbit ettiğine görê Fikret'te en çok «R, S, Ş, N» alliterasyonu vardır.

R alliterasyonu :

« Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi »

« Döğerti sahili binlerce dalgalar, asabî »

(Balıkçılar'dan)

« Ey tantanalar, debdebeler, şanlar, alaylar

Kaatil kuleler, kal'alı, zindanlı saraylar

(Sis'ten)

R alliterasyonunun fazlalığı biraz da şairin isimleri çokluk şekil-leri ile, fiilleri ise, geniş zaman halinde kullanma merakından gelmek-tedir. Fikret bunu şüphesiz hem manâyı kuvvetlendirmek, hem de ahenk sağlamak için yapmıştır.

S alliterasyonu :

« Seherde seyre koyuldum semâyı, sahrâyı »

(Subh-ı Bahârân'dan)

« Serteser secde-gîr-i istiğfâr »

(Halûk'un Vedâ'ından)

« Nefes-i vâpesîn-ı mevsimdir, »

(Agustos'tan)

« Siyah saçların altında bir likaa-yı seher »

(Halûk İçin'den)

Ş alliterasyonu : (R ile beraber) :

« Deniz aynı şiddetle şırak-

Şırak döğüp eziyor köhne teknenin şişkin

Siyah kaburgasını »

(Balıkçılar'dan)

« Bir müşerrih gibi teşrih-i nukuuş ettinse »

(Cenab'dan)

« Sâhil yeşil, eşcâr yeşil . . . Sanki tabiat

Vermek dilemiş mevkie şâyân-ı perestiş

Bir reng-i behiştî »

(Bir Levha İçin'den)

N alliterasyonu :

« İnlıyor nây-ı beyânında nevâ-yı Mansûr »

(Nef'i-den)

« Sen ey semâya ma'kes-i reyyân olan deniz »

.....

« Ba'zen bu muhteşem geceler sen derin derin
Başlarsın ihtızazına bir erganun gibi »

(Hasan'ın Gazası'nda)

« Bağran, gülen, koşan tepinen ba'zı pür-vekar »

(Sultâniye'den)

Ünlülerin birbirleriyle ve ifade edilen mefhumla uyuşması demek olan "asonans" da Fikret'in şiirlerinde dikkati çekecek kadar vardır. Şairin, bunu diğer konularda olduğu gibi şuurlu mu, yoksa gayr-ı şuurî olarak mı yaptığı hususunda kesin bir şey söylenemez. Bizce, *alliterasyon* olsun, *asonans* olsun ayrı ayrı değil de, Fikret'teki *tekrarlama*, *sıralam* ve *tasvir* merakı ile birlikte ele alınıp, onların tabii bir neticesi olarak izah edilmelidir. Ancak, ne şekilde olursa olsun, *alliterasyon* gibi *asonans* da *Rubâb-ı Şikeste*'de bir vâkıdır. Buna ait örnekleri Prof. Dr. Mehmet Kaplan'dan aynen alıyoruz :

« Uzakta bir yeri yumrukla gösterip gülüyor
Yüzünde giryeli muzlim boğuk şikâyetler »

(Bahçılar'dan)

« Onun şemimi, onun, Yûsuf'un harareti bu »

(Kamîs-i Yûsuf'dan)

« Soğuk soğuk bakıyorsun o nasra-i şûmun »

(Tesâdüf'den)

« Ağır ağır yürüyor bir hayâl-ı hûn-âlûd »

(Öksüzlüğüm'den)

« Mahmûr u müzehher mütelevvin mütenevvir »

(La Dans Serpantin'den)

« Yosunlarda uçan kuşlarda her şeyde »

(Sühâ ve Pervîn'den)

« Kuşlarla, çiçeklerle, ipeklerle yaşarsın »

(Sis'den)

« Şakayıklarla, zambaklarla, sümbüllerle süslenmiş »

(Fırsat Yolunda'dan) ¹⁴

6. Cümle yapısı da Fikret'in şiirinde mühim bir konudur. Şâir kelimeler, sesler, kafiye ve mısra'lar üzerinde dikkatle durduğu gibi,

¹⁴ Pro. Dr. Mehmet Kaplan, aynı eser, s. 158-159

ifâde tarzının esasını teşkil eden cümle kuruluşu üzerinde de bir mimar titizliği ile durmuştur. Rubâ-ı Şikeste bu noktadan ele alınırsa, beş farklı cümle şekli tesbit edilir.

a. Sıfat, zarf ve edatlarla dolu, girift ve uzun tasvir cümleleri :

« Fecrin bütün semâsını birden kucaklayan
Bir pencerede sahne-i hâverle rû-be-rû
Yıllarca bundan evvele râci', bugün yavan
Bir sergüzeşt, o günler için mâcerâ dolu,
Bir ömre nasb-ı fikr ile daldım . . . Bugünkü ben
Kim der o yirmi beş sene evvelki gölgeyim? »

(Sultâniye'den)

« Havâ ağır; yorulan bir emel rehâveti var
Bütün hayât-ı anâsırda; son yağın karlar,
Çamurlu kaldırımın taşlarında pek seyrek
Geçen adımları sezdirmiyor; derin, muztar
Bir ihtizâz ile bâ'zan, bu dinlenen gecenin
Rükûd-ı nâimini dinliyor enin-i kilâb,
Ve sisli camlarının arkasında ben, bî-hâb;
Yarın şu bir gecelik iftirâka ağlayacak
Neşide-i elemnin ninnisiyle sallanarak
Sabâhı bekliyorum . . . Gelmiyor fakat hâin! »

(Sükûn içinde'den)

b. Uzun fakat düzgün sıralı nesir cümleleri, tahkiye cümlesi :

« Hani bir gün seninle Topkapıdan
Geliyorduk; yol üstü bir meydan,
Bir çınar gördük enli boylu vakûr
Bir ağaç; hiç eğilmemiş, mağrûr,
Koca bir gövde; belki altı asır,
Belki ondan da fazla, dalgın, ağır,
Kaygısız bir ömür sürüp gelmiş
Öyle serpilmiş, öyle yükselmiş,
Ki, civârında kubbeler, damlar
-Ser-te-eser secdegîr-i istiğfâr-
Onu haşyetle seyreder gibidir. »

(Halûk'un Vedâ'ından)

c. Bazı hamâsi ve haykırış şiirlerinde görülen hitap cümleleri :

« Hâlâ tarafiyet, hasebiyyet, nesebiyyet;
Hâlâ bu senindir, bu benim! kismet-i câri;

Hâlâ gazab altında hakîkatle hamîyyet . . .
 Hep dünkü terennüm, sayıdan saygıdan ârif;
 Son nağmesi yalnız: Yaşasın sevgili millet! . . .

*

Millet yaşamaz hakka tahassürle solurken
 "Sussun" diye vicdânına yumruklar inerse;
 Millet yaşamaz Meclisi müstahkar olurken
 İğfâl ile, tehdîd ile, titrer ve sinerse
 Millet yaşamaz ma'şer-i millet boğulurken!
 (Doksan Beşe Doğru'dan)

«Haksızlığın enva'ını gördük, bu mu kaanûn?
 En gamlı sefâletlere düştük, bu mu devlet?
 Kaanunsa da, devletse de, artık yeter olsun;
 Artık yeter olsun bu denî zulm ü cehâlet!
 (Millet Şarkısı'ndan)

d. Heyecan cümlesi: Bu umumiyetle uzun bir tahkiye, hitâbet veya tasvir cümlesinden sonra, mısra' yâhut beyit halinde temenni, teessür veyâ hüküm ifade eden bitiş cümlesidir. Şair böylece, asıl söylemek veya anlatmak istediği fikri birden söyleyiverir. Bu, okuyucuda, şâirin uzun uzun yazmaktan artık bıkip, zihnindekini hemen duyurmak ihtiyâcında olduğu intibâını uyandırır. Yahut da şâir anlattığı bütün hikâyeleri ve yaptığı tasvirleri bu son bitiş cümlesine zemin olarak hazırlamıştır¹⁵.

«Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır

*

Gençler bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir»
 (Ferdâ'dan)

«Oğlum onu gönlünce yaşat, ölme fakat sen.»

*

«İnsan melek olsaydı cihan cennet olurdu»
 (Halûk'un Defteri'nden)

«Söyle ey muzdarib vatan, bildir,
 Çektiğin hangi seyyiedir,»

.....

*

«Acı şeyler Halûk fakat gerçek!

¹⁵ Prof. Kenan Akyüz, Tefik Fikret, Ankara 1947 s, 237-238

«Düşmek etrafı görmemektendir.»

*

Bütün âlem esir-i kuvvettir»

*

«Beklerim bir zafer esâsen ben,
Kılıcından ziyade kalbinden.»

(Halûk'un Vedâi'ndan)

«Kizbe yalnız riyâ ve humk ağlar.»

(Târih-i Kadîm-den)

«Varsın bulunmasın bilecek nâm u şânını»

(Promete'den)

«Efkâr için sipîhr-i teâli bilinmeli;
Âti çıkınca ortaya, mâzi silinmeli!»

(Mâzi . . . Âti'den)

«Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!»

(Bir Tasvir Önünde'den)

«Çocuk, o şimdi kavî bir civan; fakat mâder,
Zavallı, üstüne hâlâ çocuk gibi titrer.

(Hasta Çocuk'tan)

«Sever hayatı beşer, tâ ser-i mezârında!»

(Yaşadıkça'dan)

«Ümidimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlak,
Vatan sizinle, şu zindan karanlığından uzak!»

(Sabah Olursa'dan)

«Kopsun seni bir hak diye alkışlayan eller»

(Doksan Beşe Doğru'dan)

e. Mutarıza cümleleri: Bunlar Fikret'in üslûbuna ayrı bir ifade gücü katan ve sık sık rastlanılan ara cümleleridir. Şâir bu sâyede, hem uzun nesir cümlelerini monotonluktan kurtarır, hem de ifâdenin daha da girift olmasını önler. Çünkü o cümleleri ve mısra'ları da sıfat veya zarf yerinde kullanır.

«Kopmak değil çelik kesilirken bugün niçin
-bir oklarından ayrı düşen yay kadar- hazîn,
Sâkin köşende tozlanıyorsun»

(Rubâb'ın Cevân'ndan)

« Onlar -ki aldatıp seni "kurbânınız!" diye
Kurbân eder teseyyübe, ikbâle, her şeye,-
Sadık çocukların olamaz, hem de olmasın!
(Rubâb'ın Cevâm'ndan)

« Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse ... -o gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayâta pek ölgün
Bir irtibâtım olur şüphesiz- o gün benden
Ümidi kes ...

(Sabâh Olursa'dan)

Bu belli başlı cümle şekillerinden başka, Fikret'te bir de kesik, tek kelimededen ibâret emir, hayret, nidâ cümlecikleri vardır.

« Anlat! O bağra hangi yılan zehridir akan »

.....
« Ah o kan ... »

(Halûk'un Vedâr'ndan)

« Kimdir bilir misin? Vatânın »

.....

« Ağuş-ı lerzedarı açık bekliyor ... Şitâb »

(Ferdâ'dan)

« Ferşi geç, arşı atla, sidreyi aş!
*

Güzel düşün, iyi hisset, yanılma, aldanma »

(Halûk'un Vedâr'ndan)

« Bir buçuk saatin içinde doğar,
Yaşar, itmâm-ı ömr eder ... İbret. »

(Kendi Kendime'den)

Fikret, şiirlerinde îâdeye kuvvet vermek ve hususiyet kazandırmak için bazan zıt mefhumları yan yana getirir.

“ tûde-i zinde, bive-i bâkir, kanlı muhâbbetler, ahzân-ı tarâb, neş'e-i mâtem, siyah neş'e,, terkiplerinde ve aşağıdaki mısra'larda görüldüğü gibi :

« Hayr ayaklarda, şer kucaklarda
Kim bilir belki bir adem mevcûd
Bir çehre ki pür-hande vü muğber
Bir zulmet-i beyzâ ki , »

Fikret'in, üslûp sâhibi bir çok yazarlar gibi, dilde, kelîmede ifâdeye mânâ ve güç kazandırmak için bazı hususi tercihleri, daha doğrusu, ilk bakışta insana tuhaf görünen, alışılmışın dışında “ tasarrufları,, vardır. Şair bunu bazan vezin ve kafiye zarureti ile, bazan da üslûb endişesi ile yapmıştır.

- « Elbet *sorar* bu köhne muammâya bir *cevâb*
 Elbet şu muhterem baba ulvî Nejâd'ının
 Bir sıfır olan *hisâbını* senden *arar* yarın
 (Resminin Karşısında'dan)
- « Dursaydı bir *dakikacağız* devr-i bî-sükûn »
 (Bir Lahza-i Taahhur'dan)
- « *Yıllarca zamandan beri* tûtmek ne, unutmuş »
 (Sis'ten)
- « Hakkı *tenvîr ukûl için* *haktır* »
 (Târîh-i Kadîme Zeyl'den)
- « Bir taze mahv olup *gidivermek* bu bir keder »
 (Hemşirem İçin'den)
- « Artık *yeter olsun* bu denî zulm ü cahalet
 (Millet Şarkısı'ndan)
- « Beni *gaafil yaşattı* hilkatten
Tuttu âvâre her saâdetten »
 (Sahaif-i Hayatım'dan)
- « Mâi lâkin *hemen* beyâza çalar »
 (Beyaz Yelken'den)
- « Ken'an büyüdü, hayli de *gürbüzledi* lâkin »
 (Ken'an'dan)
- « Nasıl tahammül eder eski, *hasta* bir tekne »
 (Balıkçılar'dan)
- « *Yiğmişti bâr-ı cismini* bir hasta-i garâm »
 (Vagonda'dan)

Birçok san'atkârda olduğu gibi Fikret'in şüirlerinde de küçük dil sürçmeleri ve yanlış diyebileceğimiz kullanışlar görülür. Ancak, eskilerin *za'f-ı telif* dedikleri bu çeşit hatalar göze batacak kadar çok ve bariz değildir. O bazı ikinci sınıf şâirler gibi "her şey vezin içindir" prensibine bağlı olmadığı için, türkçe kelimeleri aruza uydururken de pek az hatâ yapmıştır. Bunlar tesbit ettiğimiz kadarı ile aşağıdakilerden ibarettir:

mızırak	(mızrak)
titirer	(titrer)
bağr	(bağır)
sıfır	(sıfır)

- « Hakkı tenvîr ukul için haktır » (vazifedir)
 « kedi sîmâsı » (kedi yüzü)
 « binlerce dalgalar » (binlerce dalga)
 « En sonra ezdiler seni (sonunda nihayet)
 « Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin » (.. yalnız da olsan)
 « Attın fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin » (vuramadın)
 « Bu hey'et şanlı bir timsâlidir hürriyetin! takdîs ! (takdis et)
 « Ey cihangîr utan şu makberden » (.. makabirden)
 « Baban diyor ki meserret yalnız çocukların payıdır... (hakkıdır)

7. Tevfik Fikret bazan ifâdeye bir hareket vermek için, adetâ aruzdaki *sekt-i melih* gibi, terkipleri veya kelimeyi mısra' sonunda böler. Bunu isteyerek yaktığı muhakkaktır.

« Eğer bu memleketin sislenen şu *nâsie-i mukadderatı* . . . »

(Sabah Olursa'dan)

« Minâreler bile *ser-bezmin* » .

(Zelzele'den)

« İlerliyordu; deniz aynı şiddetiyle *şırak-şırak* döğüp eziyor köhne teknenin şişkin siyah kaburgasını » .

(Balıkçılar'dan)

« Hazreti Molla Sırat'a edebî İhtirâmatını takdim ile *bî-Bî-tereddüt* diyorum " zangoşluk " .

(Târîh-i Kadîme Zeyl'den)

8. Dil ve kelime kadrosu : Fikret *Servet-i Fünûn* edebiyatının umumî dili çerçevesi içinde kalmakla beraber, meselâ Mehmet Rauf'a, Hüseyin Cahid'e, hattâ Hâlid Ziyâ'ya nisbetle daha külfetli bir dil kullanmıştır. Onda, arapça, farsça kelimelerin, farsça isim ve sıfat terkiplerinin nisbeti türkçe kelimelere göre çok fazladır. Yabancı edatlar, çokluk ve pekiştirme kaideleri de aynı derecede yaygındır. Bu geniş kelime ve terkip kadrosu içinde hangilerinin devrin ortak diline, hangilerinin yalnız Fikrete ait olduğunu şesbit etmek henüz mümkün değildir. Fakat ilk bakışta dikkati çeken şâirin "*âlûd, âver, pür, ger, nûma bî.*" gibi kelime ve edatlarla yapılmış farsça birleşik sıfatlar ile "*müf'ail, müfa'al, mütefa'il, mütefa'al*" veznindeki arapça sözleri çok sevdiği. Bunlar Fikretin âdetâ "tik" sözleridir. Sonra ikili, üçlü, dörtlü izâfet terkipleri gelmektedir. Ancak bu saydıklarımız şâirin ifade

teknîğine ait unsurlardır. Üslûbun dış yönü ile ilgilidir. Halbuki bir de san'atkâr'ın hassasiyeti, kültürü ve hayat anlayışı ile beraber, şuur altı aslî temâyülleri de gösteren "mihver kelimeleri" vardır. Bunlar yazarın şahsiyeti hakkında bize "ip uçları" veren kelime "tik"leridir. Fikret'in san'atkâr mizâcî hakkında bir fikir verebilmesi için, Rubâb-ı Şikeste'de en çok geçen yirmi beş kelimeyi, hiç bir yorum yapmadan sunuyoruz¹⁶.

bakmak + nazar + nigâh	77+46+28= 151.	zaman : 47
hayât	: 129	yer : 47
gün	: 123	bilmek : 45
olmak	: 97	vermek : 45
hayâl	: 85	siyah : 45
çocuk	: 69	gülmek : 43
ağlamak	: 65	zavallı : 41
kalb	: 59	ölmek : 40
hâl	: 58	yaşamak : 40
göz	: 56	cemal : 40
ümit	: 54	kadın : 38
aşk	: 46	yol : 37
		hakikat : 32

Zamirlerin nisbeti ise şöyledir :

ben	: 195	biz	: 34
sen	: 171	siz	: 39
o	: 382	onlar	: 6

Ünlemler :

ey	: 182
ah	: 35

Varlık kategorilerine ait kelime nisbeti ise şöyledir :

eşyâ	: 482	
tabîat	: 318	(hayvan : 92, nebat : 226)
kozmetik unsurlar : su	: 175	
hava	: 694	
ateş	: 44	
toprak	: 318	

Klâsik Osmanlıcaya bağlı, bâzı arapça, farsça kelime ve unsurlara

¹⁶ Ayhan Günhan, Rubâb-ı Şikeste'nin Sistematik Lügatı, Türkiyat Enstitüsü tez no: 589

fazla dűşkűn olan Fikret'in Őiirlerinde bazan konuŐma dilinin ve sade tűrkçenin en gűzel őrneklerini gűrmek de műmkűndűr. Çocuklar için yazdıđı manzumelerde isteyerek kullandıđı sade tűrkçe'ye diđer Őiirlerinde ancak yer yer rastlanır. Fakat bunlar çok baŐarılı sűylenmiŐ mısra'lardır.

« Arkanda ben bu hale, bilirler, çok ađladım. »

*

« Bedbahtım işte kimseciğin hayrı yok bana. »

*

« En sonra ezdiler seni, ۆldűrdűler seni. »

*

« Sen zanneder misin ki benim hep elemelerim? »

*

« Bir gűl koparıp koklamadan toprađa dűŐmek. »

*

« Ođlum onu gűnlűnce yaŐat, ۆlme fakat sen! »

*

« Vűcűdu ateŐ içinde dalıp dalıp gidiyor »

*

« Zavallı ۆstűne hala çocuk gibi titrer. »

*

Ayrıca konuŐma diline ait kelime ve tábirler de vardır : “ *gider ayak; Allah esirgesin; elde bir; cihan bu; senin ne umurun; buram buram; bugűnkű gibi hatırımdadır; sűtbeyaz; topu (hepsi); onu geç (bırak); yolunda (tarzında); nefes (defa); kimseciđin hayrı yok; atıŐtırın;*” gibi.